

Михайло Вацьо
*Заслужений працівник культури України,
доцент кафедри
художніх дисциплін дошкільної та початкової освіти,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

ОСОБЛИВОСТІ ВОКАЛЬНО-ХОРОВОЇ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ МИСТЕЦЬКОЇ ПІДГОТОВКИ З УЧНЯМИ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Постановка проблеми. Музична культура людини невід’ємна від культури народу, до якого вона належить або серед якого живе. Любов до музики, пісні – найприродніше і найглибніше духовне начало людського життя, адже кожна дитина генетично несе в собі зачатки тої музичної свідомості, на якій у далекому минулому зросла могутня стихія музичного мистецтва. Молодші школярі відзначаються великою пластичністю нервової системи, надзвичайною чутливістю до навколишньої дійсності, мистецтва, а це створює благодатний ґрунт для їх естетичної розвитку і виховання.

Одним із важливих завдань уроку мистецтва у загальноосвітній школі є навчання дітей співу. Ця проблема протягом багатьох років залишається актуальною, тому що колективна форма співацького виконання розвиває музичні здібності, формує високі людські якості, позитивно впливає на фізичний стан співаків.

Аналіз попередніх досліджень. Питанню вивчення та розробки рекомендацій щодо вокально-хорової роботи у початковій школі присвячена велика кількість теоретичної та методичної літератури. Серед авторів О. Раввінов, І. Ситко, М. Яценко, Л. Хлебнікова, Л. Греков, В. Лужний, З. Жовчак, А. Менабені, Д. Огороднов, Г. Струве.

Мета статті: розкрити значення та сутність вокально-хорової роботи з учнями у початковій школі, її вплив на розвиток музичних здібностей, навиків, почуттєвої сфери дитячої свідомості.

Виклад основного матеріалу.

У різносторонній роботі з виховання моральних і культурних якостей дітей важливе місце займає естетичне виховання, зокрема музично-естетичне. Головна мета його-ввести дитину у світ високих і різноманітних духовних цінностей, закладених у музичному мистецтві, які стануть основою духовного розвитку дитини. Це потребує від вчителя постійного вдосконалення його викладацької майстерності з наближенням до артистизму. Тому опанування вокальної педагогіки в системі професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів і мистецтва є вкрай необхідним.

Навчання співу - це складне мистецтво. Навчитися співати по книзі неможливо. Головна роль тут належить вчителю, який повинен мати педагогічні знання, та чималий досвід. І саме вчителю мистецької підготовки необхідно володіти усіма прийомами розвитку співацького голосу, щоб бути і професійним співаком самому, і навчити цьому мистецтву дітей.

Саме хоровий спів – один з головних засобів музичного виховання. Він найбільш близький та доступний дітям .Особливо в молодшому шкільному віці діти люблять

співати. В процесі співу у дітей насамперед розвиваються музичні здібності: музичний слух, пам'ять, почуття ритму.

Вчитель мистецтва повинен володіти не тільки співацькими навичками, знати репертуар дитячих пісень, але й оберігати голос дітей, слідкувати за тим, щоб діти співали природнім голосом, не форсували звук.

Кожен керівник хорового чи вокального гуртка добре знає, якими підступними для дітей є різноманітні захворювання, зокрема - захворювання горла. Це ангіна (гостре інфекційне захворювання з вираженим запальним процесом слизової оболонки), фарингіт (гостре або хронічне запалення слизової оболонки горла), ларингіт (запалення слизової оболонки гортані) й ін. У деяких дітей хвороба проходить за кілька днів, а в інших затягується на довгий час. Це негативно відображається на роботі колективу. Найкращим методом боротьби з різного роду хворобами є запобігання появі їх шляхом застосування профілактичних засобів. На питання гігієни кожен керівник колективу повинен постійно звертати увагу: проводити бесіди, наводити приклади, запрошувати для бесід відповідних фахівців. Перед виступом виконавців охоплює хвилювання, від якого пересихає в горлі, а це приводить до втрати продуктивності виступу. Тому перед початком виступу бажано запастися теплим несолодким напоєм, який допоможе зняти сухість горла і голосових зв'язок.

Крім цього керівникові потрібно вміти психологічно розрядити учасників виступу, зняти напругу невпевненості, відповідальності й страху перед випробуванням. Керівник ні в якому разі не повинен виявляти свого хвилювання, тому що воно зразу ж передається всьому колективові.

Вчитель мистецької підготовки та керівник гуртка хорового співу постійно мають справу з віковими змінами голосів у хлопчиків і дівчаток. Дуже важливо, навчаючи співу, дотримуватись режиму голосу, враховувати вікові й індивідуальні особливості його розвитку, бережливо ставитись до нього в перехідний період.

Аналіз досліджень можливостей і доцільності співу у дитячому віці виявили дві точки зору.

Більшість авторів переконують, що співом потрібно займатись із раннього дитинства. При цьому вони рекомендують не перевтомлювати дитячий голос, займатись недовго, з перервами, а обсяг завдань співвідносити з діапазоном дитячого голосу. Попередня підготовка голосу набагато полегшить труднощі навчання співу у зрілому віці, оскільки гортань до цього часу стане вже досить розвиненою і гнучкою. Автори цієї точки зору зазначають, що починати заняття потрібно із зручної для голосу теситури, не можна заставляти співати дітей дуже високо або дуже низько, а також дуже голосно. Вони вважають, що під час співу зміцнюються дихальні органи завдяки глибокому дихальному рухові, що корисно для загального стану здоров'я дітей.

Практика доводить очевидність того, що спів не лише зміцнює загальний стан здоров'я учнів, оздоровлює дихальні, слухові і голосові органи, розвиває слух, а й позитивно впливає на розвиток дитячого сприйняття, виховання художнього смаку, на загальний розвиток дитини.

Разом з цим, слід пам'ятати про надзвичайно ніжний дитячий голосовий апарат і не

допускати його перевантаження. До нього треба ставитись обережно, поступово зміцнюючи і розвиваючи його.

У своїх працях М.І. Глінка говорить про необхідність вправлятися у зміцненні і розвитку одних і тих самих вокальних рухів із комбінацій, які утворюються у більшості вокальних мелодій. Це цінне зауваження, вказує на те, що в процесі навчання співу на систематично побудованих вправах необхідно добиватись правильних м'язових рухів, які виникають тоді, коли постійно й послідовно виправляти помилки, викорінювати причини, які породжують їх.

Початок вправ із примарних тонів (які будуються вільно) забезпечує природність, невимушеність голосоутворення. Зміцнення середини діапазону (відрізок діапазону, де звуки беруться вільно) забезпечує можливість природного розвитку голосового діапазону і поступового його розширення вгору і вниз.

Рекомендуючи у вправах користуватись голосною "а", М. Глінка вказує на те, що італійським "а" на противагу відкритому "а" і іншим голосним звукам, методом "заокруглення" намагатись досягти правильного формування всіх голосних, тобто добиватись правильних м'язових рухів, які дозволяють вимовляти "а" більш вузько, більш зібрано, не крикливо.

Привчаючись співати голосну "а" заокруглено, співаки виробляють округлену манеру співу і для інших голосних, які потрібно співати так само заокруглено, художньо.

Правила "прямо попадати на звук" (співати без під'їзду) також необхідно дотримуватись для одержання рухів, які дозволяють досягнути правильного звукоутворення і художнього виконання.

Від правильності звукоутворення залежить і чистота інтонації, яку можна розвивати, навчившись контролювати себе, тобто слухати себе; це можливо при умові розвитку слухової уваги, слухового сприйняття, іншими словами - шляхом вироблення музичного слуху.

Чим систематичніше і послідовніше проходять заняття співу у початкових класах, чим більше вчитель звертає увагу на індивідуальні і вікові особливості учнів, тим більше умов створюється для виявлення творчих можливостей, для нормального розвитку голосу, музичного смаку, музичної культури. Набуті вміння дають можливість подолати труднощі перехідного періоду, полегшують новий, незвичний для школярів стан, коли проявляються ознаки посиленого росту, часто нерівномірного.

Між віковими періодами немає чітких меж, їх не можна визначити однаково для кожної дитини. У зв'язку з цим потрібне уважне, постійне спостереження за змінами в голосі, особливо після десяти років, коли поступово, починають виявлятися вікові зміни, які впливають на якість голосу.

Вікові зміни у голосі називають голосовою мутацією. Це - різкий перелом голосу у підлітків, зв'язаний зі статевим дозріванням. Чітких меж мутаційного періоду не існує. Цей стан є характерним і обов'язковим для кожної людини. Якщо у хлопчиків ця зміна виявляється появою у їхньому голосі басових відтінків, то у дівчат вона майже не помітна.

Зміна голосу пов'язана з фізіологічними змінами гортані. Вченими доведено, що у ранньому віці гортань хлопчиків і дівчаток однакова за своєю будовою.

Розмір її дуже малий, вона слабо розвинута, голосові зв'язки дуже тонкі і короткі. Так звані "морганеві шлуночки" дуже великі, звуки голосу у цьому віці пронизливі завдяки посиленню верхніх гармонічних обертонів. Кожному віковому періодові відповідає певна інтенсивність росту гортані, але важко встановити закономірність росту гортані в дитинстві, вона розвивається або дуже швидко, або ріст пригальмований. Це стосується як всієї гортані, так і її окремих частин.

Знання музичної грамоти і набуття навиків співу з нот відіграє важливу роль у роботі дитячих вокально-хорових колективів. Воно не лише покращує ансамблевий стрій, полегшує і прискорює процес вивчення хорових партитур, допомагає опанувати багатоголосим співом, а й навчає розуміти засоби музичної виразності: мелодію, гармонію, ритм, темп, динаміку, тембр, що в результаті дає можливість колективу перейти від елементарних форм роботи до більш складних до створення музичних художніх образів.

Як показує практика, робота з дитячими колективами в основному зводиться до вивчення на слух одної, двох, іноді трьох хорових партій. І на цьому вивчення пісні завершено. При цьому, на вивчення окремих хорових партій затрачується дуже багато часу, а на створення художнього образу твору засобами музичної виразності неправомірно мало зусиль, а можливо й умінь керівника. Тому часто на оглядах шкільної самодіяльності демонструються пісні недостатньо відпрацьовані керівником колективу.

Подібні факти свідчать про те, що заняття в шкільних гуртках проводять не систематично, займаються час від часу, переважно, за тиждень-два перед виступом, а не систематично, розмірено, грамотно.

Для того, щоб робота колективу була продуктивною, і було досягнуто мети, керівником колективу повинен бути грамотний і талановитий фахівець. Він повинен організувати постійне вивчення музичної грамоти, теорії музики підкріпленої практикою читанням нот із аркуша, сольфеджуванням вправ, читанням хорових партій із поголосника. Це дасть можливість учням не лише запам'ятати розташування нот і їх тривалість, а й зрозуміти структуру музичної побудови, поділ твору на такти, метричність долей; усвідомити ладовість музичного твору, співвідношення і відчуття стійких і нестійких ступенів. Керівникам-початківцям потрібно поступово збагачувати свій досвід роботи з колективом систематичною самоосвітою, читанням, слуханням, перейманням досвіду від більш досвідчених фахівців. В основі вокально-хорового співу лежить правильна вокально-технічна культура виконання. Тому робота над співацькими навиками є тією основою, на якій базуються всі інші елементи навчальної вокальної роботи.

Щоб навчати співу інших, необхідно самому володіти співацьким голосом, постійно вдосконалювати свою майстерність, перебувати у виконавській формі, вміти у потрібний момент показати голосом той чи інший, нюанс, прийом.

У самодіяльних колективах існує два види недоліків щодо звукоутворення. Деякі хори форсують звук, інші, особливо початківці, - недостатньо активно подають його. Учасники-початківці часто не розуміють того, що правильний спів повинен бути повнозвучним, яскравим, вільним. Перед керівником стоїть завдання "видобути" із таких співаків голос, розвинути його. Для цього існує багато

різних вправ, з допомогою яких голос поступово зміцнюється, набирає впевненості, сили і краси. Дуже важливим фактором звукоутворення у співаків є співацьке дихання. Існує афоризм, який підкріплює це твердження "Школа співу - це школа дихання". Дихання у співі відіграє роль фундаменту, на якому формується співацький голос.

Співацьке дихання відрізняється від звичайного. Це особлива діяльність пристосування дихальної системи під час співу. Дихання потребує постійного розвитку, систематичного тренування, оскільки розвинуте, тривале, гнучке, кероване дихання - це велике досягнення співака.

Найбільш придатним і зручним для співу є діафрагмове дихання. Цей тип дихання є найглибшим. Він є основою, на якій формується змішане дихання, що дає можливість кожному співакові пристосуватися до зручного для нього стану вдиху, використовуючи при цьому всі типи дихання, крім ключичного.

Однак навчитись правильно дихати - це лише половина справи. Не менш важливо, вміти економно використовувати повітря, забезпечуючи тривале і рівне звучання.

З метою швидкого засвоєння правильного дихання, керівник особисто демонструє, як потрібно брати дихання під час співу.

В процесі виконання різних дихальних вправ правильне співацьке дихання набуває автоматизму в кожного співака, але цьому передують тяжка, тривала робота. Роботу співацького колективу потрібно почати з одноголосної простої невеличкої пісні. Співаючи мелодію в унісон, діти набувають впевненості у своїх силах, вміння відрізнити чистоту співу від фальшивого звучання, відчувати і розуміти свої помилки і помилки колег.

Під час виконання одноголосної пісні легше навчити реагувати учнів на динамічні відтінки, вміння співати голосно і тихо, плавно переходити від однієї динаміки до її протилежності.

Засвоївши спів в унісон, можна взяти до роботи і двоголосний твір. Учні повинні уважно прослухати окремо обидва голоси для того, щоб краще їх засвоїти. Після засвоєння партій в окремому виконанні, керівник пропонує дітям заспівати два голоси разом. Робота ця дуже важка і клопітка, тому зводити голоси потрібно по окремих фразах, а не всього твору в цілому. Для полегшення і прискорення цієї роботи корисно запросити одного, двох досвідчених співаків на роль ведучих голосів. У цьому випадку діти швидше набудуть впевненості і відповідних навиків, а після кількох таких репетицій, вони вже співатимуть самостійно, без сторонньої допомоги.

Поступово у колективі виявляться і свої лідери, до яких будуть прислухатись і співаки з інших голосів.

Засвоївши спів двоголосних пісень, можна братися за вивчення трьохголосся, а згодом колектив готовий буде до виконання і більш складних вокальних та хорових творів.

Важливою умовою успішного просування колективу до вершини професійності є постійна і продуктивна робота з виконанням усього обсягу

навчально-репетиційного плану.

Таким чином, всі важливі вокально-хорові навички є засобом досягнення виразного виконання музичних творів. Саме в процесі створення художнього образу вони визначають ступінь успіху всієї творчої роботи колективу. Якщо вокально-хоровим вихованням займатись систематично, то і результат такої діяльності буде позитивним.

Література:

1. Апраксина О.А. Методика музикального виховання в школі. - М., 1983. – 324 с.
2. Вацьо, Михайло Васильович. Специфіка роботи з дитячим хоровим колективом / М.В. Вацьо // ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Наукові записки. Серія: Початкове навчання. – Вінниця, 2004. – Вип. 2. – С. 35–37.
3. Вацьо М.В. Організація вокально-хорової роботи з учнями початкових класів: Метод. рек. для студ. ф-ту підготовки вчителів почат. (спец. "Початкове навчання" 7.010104) / М.В. Вацьо, Н.Л. Годосієнко. – Вінниця, 2001. - 54 с.
4. Вацьо, Михайло Васильович. Організація дитячого колективу шляхом залучення школярів до різних видів музичної діяльності / М.В. Вацьо // ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Наукові записки. Серія: Початкове навчання. - Вінниця, 2003. - Вип. 1. - С. 22-24.
5. Гадалова І.М. Методика музичного виховання в початкових класах. - К., 1994. – 286 с.
6. Дмитриєва П.Г., Черноиваненко Н.М. Методика музикального виховання в школі. - М., 1989. – С. 54-60.
7. Ростовський О.Я. Методика викладання музики в початковій школі: Навч.-методич. посібник. - 2-е вид., доп. - Тернопіль: Навчальна книга. - Богдан, 2000. – 36 с.
8. Струве Г. О. Шкільний хор / Г. О. Струве – М., 1981. – С. 26.